

VERGL

Bio sam dosta mlad, tada još osnovac. Živeo sam u varoši na zapadu države, u mirnoj, srećnoj porodici: stara baka, mati, otac, stariji brat, ja. Mati me je svakog jutra slala da čekam hleb na uglu ulica gde je Petar stanovao; Petar je tada bio moj najbolji prijatelj, a hleb, hleb smo dobijali od raznosiča Jožefa Tantalala, barem smo ga tako zvali, dobrodušnog starca, sede kose i žutih brkova. Uvek je u ustima vukao nekakvu starinsku lulu, čađavu i smrdljivu kao retko šta na svetu. I tako, dok bismo u rane jutarnje sate, mi, deca, stajali na uglu dve najlepše ulice u varoši, Ulice lipa i Ulice kestenova, pokušavajući pogledima da prodremo kroz maglu što se širila negde od varoškog kupališta ka periferijama – odnekud bi se začuo vergl. Bile su poslednje decenije jednog veka, doba u kojem je Stari svet prepuštao mesto Novom, povlaćeci se u stanove ostarelih trgovaca nekretninama, da tamo, u mraku ostava i soba, u zaboravu živi. Vrteo se vergl sa sedefastom ručkom, nalik na češku petlitarsku burad za pivo, koju je, po varoši, prodavao Jozef Kanilavk, s visoko podignutom rukom i prstom uperenim put neba, uzvikujući marke piva na češkom i nemačkom naizmenično, kao da uzvikuje parole na radničkim demonstracijama u Pragu ili Berlinu. Svirao je vergl,

pokretan rukom Mana Dvoržaka, melanholičnog i vazda pijanog Čeha. Melodiju je neku verglao. O, muzika je to bila, gospodo draga, da su nam se, mladima, duše u grču stezale, slutivši patnje odraslih. Stajali smo u snežnobeloj magli što nam je obavijala tela poput čaršava, naduti od sna, mi, deca, s beskrajno tužnim grimasama na licima, nalik na klovnove. Luda praška lumpen-muzika promicala je pokraj nas u liku svog izvođača, Mana Dvoržaka, sina stare Berte Dvoržak, nekad velike dame, sada gospođe uvela lica i prstiju urešenih dijamantskim prstenjem u kom su se, kao u kakvim ogledalima, zrcalili njeni prosedi brkovi. Stajali smo kao skamenjeni, muzikom potaknuti na mir, i kao kakva vojska u pozdrav husarskom orkestru glavama u pokretu pratili Manov prolazak. Dvoržak bi prolazio pokraj nas i muzika s vergla se postepeno udaljavalala, dok ne bi sasvim iščezla. Iz beličastog oblaka magle, pukćući dim iz lule, izranjao bi tada Jožef Tantal, zaustavljao se, brundao na nas preko lule, delio nam vekne hleba, udarao putače pokraj imena naših roditelja upisanih na papiru i odlazio. Za njim bi se, kao suprotnost verglu ili kao njegova dopuna, još dugo čulo cviljenje točkova kola pokretanih pedalama.

Mati mi je pričala o Tantalu Jožefu: da je u varoš stigao godinu dana pre mog rođenja, da je u Pešti, odakle se doselio, nekad imao ženu i sina, da mu je sin izdahnuo na rukama, pokošen galopirajućom tuberkulozom, kao pupoljak ruže prvim jesenjim mrazom, da mu je žena, ubrzo po sinovljevoj smrti, pronađena mrtva u njihovom siromaškom sobičku, u predgrađu, da je bila zadavljena, da su optužili Jožefa za njenu

smrt, da je proglašen krivim, da je zatvoren i da je, inače nevin, iz uzništva pobjegao, dospevši tako u našu varoš. Bila je to samo jedna od postojećih priča, vezanih za sudbinu Jožefa Tantara. Među decom, svako je imao svoju verziju priče o raznoslačevom životu. Jedni su tvrdili da je bio revolucionar u staro doba, drugi da je robijao u nekom drugom zatvoru u Evropi, a treći su pričali da je doputovao u našu varoš kako bi, iz nje, bunu u zemlji podigao. Saznati tajnu Haddži Kostine magaze bio je podvig dostojan divljenja, ali saznati istinu o životu i namerama Jožefa Tantara predstavljalo je izazov od kojeg nam je zastajao dah i maglilo nam se pred očima, a svet se zgušnjavao poput mraka s jeseni.

Bio sam dete periferije, u užasnoj trci za mestom među varoškim zidinama, za pravom da postojim i izvan svojih bledunjavih sokaka, van polja na kojima su sela počinjala. Moji su me otac i mati u školu u varoš dali, da učim i da se patim dok ne očvršne moje mlado srce što se stezalo u strahu kad god bih video nepoznata lica na ulici. Plašljiv, šake sam u pešnice stezao kad god bi pored mene prolazili ogrubeli, prerano sazreli dečaci, stezao, sve dok sićušne kosti u mojim prstima ne bi zapucketale. Tada bi se na mom licu javljao izraz bola kom sam se, potajno, radovao. Prolazili su tada pokraj mene ne osvrnuvši se, kao da sam kakvo krepavo živinče. Verovao sam da će me ostavljati na miru sve dok na licu budem nosio tu bolećivu grimasu, koja se razlikovala od grimase straha. Od straha sam zazirao, na strah su izduženi grubijani bezglavo jurišali, okomljavajući se na strašljivca bez milosti. A nigde konja, nigde krilatog ata da me izbavi

iz zagrljaja rvača, nigde ćilima da poletim i da nestanem, da nadvladam zlo.

Mi, deca, svakog prvog ili drugog u mesecu, sa-stajali smo se ispred kafane „Sunce”, u koju su odreda dolazili svi pijanci; dolazili da tavore i banče, da lumpuju, trošeći svoje zarade i propijajući imanja. U rane jutarnje sate, prvog ili drugog u mesecu, jurili smo pred kafanu „Sunce”, postrojavajući se u vrste, kao husari, posmatrajući šta se to, u mračnoj i zadimljenoj krčmi, zbiva. Pijanci i raspikuće, melanholični malovaroški boemi u jeftinim odelima, bogati, slučajno zatečeni trgovci, bestidne dame – svi oni ostajali su čitav dan i noć i sve do sumraka narednog dana, u piću i pesmi, u tugovanju i plaču, u rasipanju s mukom ili lako zarađenog novca. Ciganski orkestar katkad je morao da kruži oko kafanskog zdanja, zatim ispred njega. Neretko, pred orkestrom su koračali Mane Dvoržak i Jozef Kanilavk. Stajali smo u jutrima, poki-sli ili prepovijeni maglom, mi, deca periferije i centra, posmatrali ih, smejali se njihovim šalama, plašili se njihovih skandala, pogledima im prateći svaki korak. Ostajali smo tako sve do polaska u školu ili do ručka. U sumrak, ponekad smo čuli kako se razleže pesma Tantala Jožefa:

Eh, tužan li sam, tužan, jadan

Ubio me Bog!

Eh, rastavi me život kaman

Od života mog..

Nedeljom se nije išlo u školu, pa smo odlazili na igru u polje van varoši. O, tada sam već bliži domu bio, te hrabriji i naizgled jači, spreman da kidišem i

na starije i na one grube. Prvo mesto za igru bio nam je mlin u polju. Peter Varaš, vlasnik mlina, dolazio je jedanput u mesecu iz Petrovgrada, na severu, da obiđe radnike i da im podeli plate. U mlinskim halama mašine su štektale poput mitraljeza, micale svojim sitima i žrvnjevima, meljući zrna pšenice u čestice brašna. Sa zadnje strane mlina, kroz razbijeni prozor, uvlačili smo se, mi, sićušne lopuže s arsenalom oružja, od noževa iz roditeljskih kuhinja do šila pokradenih u stolarskoj radionici škole, gde su pravili skamije i stolice, popravljali oštećene table, vrata, prozore i šestare sa časova matematike.

Igrali smo se između bučnih mašina, između džinovskih remenica i remena što su preko njih prelazili, gurali smo ruke i tamo gde se nije smelo, povređivali se, krali brašno za čorbu koju smo kuvali i hleb koji smo pekli na poljani uz reku. Radnici bi se ponekad ispeli na sprat, gde smo obično bili, i zaticali nas. Tada bi vikali na nas i, pre nego što bismo utekli, ružno psovali.

Iz mlina smo bežali u polje pokraj reke. Za sobom smo teglili papirnate kese s pokradenim brašnom i sivkastim mekinjama. Visoko iznad reke, na rubu polja, obale je spajao napušteni železnički most. Ogolele konstrukcije, povadenih i istrgnutih šina, taj most je nalikovao ljudskom skeletu, kosturu iz anatomskeg kabineta. Preko njega smo prelazili na drugu obalu, ekvilibrirajući iznad nemirne reke koja nas je mamila, kao što zahuktala kompozicija voza mami posmatrača što stoji kraj pruge. Daleki odjek te privlačne železničke sile bio je prisutan i tu, na napušte-

nom mostu. Dešavalo se da stojimo na metalnoj kosti mosta, začarani tim dalekim odjekom i maticom istovremeno, i zurimo u vodu ispod nas, osećajući da nas obe sile vuku k sebi. Tako su nas sile rastrzale, a mi smo održavali ravnotežu.

Na rečnim obalama i u šibljiku pokraj njih uvek je bilo bačenih lonaca i šerpi, naprskih džezvi i metalnih olupanih bokala. Sakupljali smo tu starudiju, ložili vatre i u rečnoj vodi, što je vrila u tim posudama, kuvali čorbe od brašna, na žeravici pekući tanušne hlepčiče.

Ponekad bi do nas iz varoši doprli zvuci Dvoržakovog vergla, koji je cvileo svoju, vazda istu, melodiju. Poneseni njome, ostavljali smo igru i zauzimali stav mirno, kao skamenjeni. Tugovanka je uranjala u naše umove, poput vazduha u pluća, ispunjavajući nas svojom lepotom. Umorna ruka Mana Dvoržaka negde u daljini, u Ulici lipa ili Ulici kestenova, vrtela je sedefastu ručku vergla i on je svirao. Prolazilo bi vreme, muzika se utišavala i udaljavala, pretvarajući se na kraju u nešto nalik na eho, na odjek neke davne muzike iz zaboravljene carevine.

Najhrabriji među nama, moj prijatelj Petar, ponekad se, o nedelji, kroz krov uvlačio u Kopitarev magacin, iz kutija vadio mrke table čokolade, duge štapove lilihpa i bele kutije alve, koju smo halapljivo gutali. Petrova avantura izazivala je u nama divljenje. Uvlačenje u zamandaljeni magacin, naočigled svih, predstavljalo je podvig najvišeg ranga. Sedeli smo skriveni od pogleda i gutali Petrov plen, radujući se beskrajno. Bili smo se zavetovali na ćutanje. Osećali smo da kri-

jemo nešto poput pripadnosti kakvom tajanstvenom redu.

Nedaleko od škole u kojoj sam učio, nalazilo se varoško kupatilo. Iz Crkvene ulice u Vojvodsku i njom nekoliko desetina koraka do kuće na čijem je zidu, iznad ulaznih vrata, visila tabla s natpisom: VAROŠKO KUPATILO. Ulazna vrata su bila zamandaljena kantancem na lancu, prozori polupani i prekriveni krpama. Kupatilo je bilo zatvoreno. Vlasniku, Mijatu Planjaninu, nikako nije dolazilo vreme da započne radove na njegovom obnavljanju. Za prazničnih podneva u varoš se slivalo na hiljade ljudi. Neki od njih su zastajali pred vratima kupatila i, razmičući krpe na prozorima, gledali u unutrašnjost. Tada bi Mijat, sa šeširom navučenim na čelo, šetao suprotnom stranom ulice i krišom posmatrao te ljude. Zamakao bi, potom, za prvi ugao.

Mi, deca, često smo se uvlačili u kupatilo i turali. Najmaštovitiji među nama, Dadar Lubanja, tvrdio je da tu u kabinama, kasno s večeri, Kanilavk krije svoju burad za pivo, Planjanin ljubi lepoticu Milenu Horvat, a Dvoržak ostavlja vergl koji ne može da tegli do stana. Tražili smo, nebrojeno puta, i Kanilavkovu burad za pivo, i Mijata s Milenom, i Dvoržakov vergl, pretumbavali smo svaki pedalj urušenog kupatila, ne pronalazeći traženo. Okasnili bismo, a na vrata bi iznenada zalupao neko. Tada smo, sleđeni u pokretima, nemo posmatrali jedni druge. Strah nam je silazio niz tela, slivajući se do nožnih prstiju. Bili smo kao okovani teškim negvama. Kada bi napetost stigla do vrhunca i kada bi već postalo nepodnošljivo tako stajati,

neko bi s olakšanjem utvrdio da nas je prestrašio golub ili nekakva druga ptica, te bi nam se otkravili prsti, noge i ruke. Napuštali smo tada varoško kupatilo u urnebesnom jurišu ka svojim kućama na periferiji i u centru, u nadi da ćemo izbeći batine zbog zakašnjenja, ogrebotina, pocepanih rukava košulja, raspuklih đonova cipela...

Jedanput u godini, u varoš je dolazio cirkus. Na poljani uz reku, u blizini fudbalskog igrališta, postavljena je šatra. Oko nje, dok bi je podizali, kružili bi ljudi, pobijajući u zemlju metalne klinove. Dolazili smo u povorkama na predstave, ulazeći na okićena vrata. Klatarila se na trapezu noga umetnice, prostorom se širili rika lavova, zavijanje vukova i pasa, klovn je nogom u tur udarao neko jadno, uplakano stvorenje, visoko gore, s dugim štapom u šakama, poskakivao je ludak na žici. Ako je gospođa imala plavu kosu i, ispod haljine, duge lepe noge, podvlačili bismo se pod drvenu konstrukciju tribina sa sedištima i odozdo pod njenu divnu haljinu gvirili. O, nije to značilo mnogo, možda još jedan gest slutnje odrastanja, više nesvestan no svestan, i to je sve. Očevi bi nas pronalazili, čvrsto hvatali za ruke i, uplakane, vukli kućama.

U kasna letnja popodneva, kad bi jara utihnula, stizali smo u Aleju javorova u blizini bolnice. S obe strane prostrane aleje šumele su krošnje, odajući svoje prisustvo u tom začaranom predelu. S jedne strane, aleju je optočavao vodokanal. Na njegovoj sredini, s obe strane ukopana u zemlju, obale je spajala metalna vodovodna cev. Preko cevi smo prelazili, rizikujući da se u muljevitom kanalu isprljamo ili povredimo, ako

padnemo. Merili smo, jedni drugima, vreme prelaznja. Ponekad bi svaki od nas odustao od namere prelaska na drugu obalu i vraćao se sa cevi na tlo, razočaran svojom nesposobnošću, i bio bi izložen podsmehu. Na vrhu aleje nalazila se Junačka česma. Sazidana u prošlosti, na spomen izginulim Junacima Otadžbine, ta česma je preživela mnogo ratnih i sušnih godina. Iznad nje se pružao park sa stoletnim hrastovim stablima, ispod kojih smo se igrali. Raznobojni klikeri pogađali su jedni druge, razbijajući se pokatkad. Umarali bismo se u igri, sedali na zemlju prekrivenu lišćem, predahnuli, zatim ustajali, išli do Junačke česme, pili s nje i potom odlazili. Iza nas, u aleji, stabla javorova šumela su, daleka.

Ponekad smo, u glavnom varoškom parku, proveravali sadržinu svojih džepova. Bila je to neka vrsta takmičenja. Ludovali smo za posedovanjem stvari koje smo gurali u džepove, od čega su se bušili, a iz njih ispadali stakleni i metalni klikeri, mrve hleba i alve, parčići čokolade u metalnosivoj foliji, štapići lilihpa, polomljene olovke, zlatna i srebrna perca od nalivpera, minijaturne patrone mastila, nalik na pištoljske metke, laringoskopi, štapići za sladoled, metalni novac, komadi ispisane hartije, listovi novina i kontrolnih zadataka iz škole, isečene glave iz fotografija, stara pisma, prazne kutije šibica, palidrvca, rashodovani mehanizmi ručnih časovnika, trake krep-papira, prazne bočice za lekove, stakla slomljenih naočara, ogleдалa za bacanje svetlosti u oči...

Na povratku kućama, mi, deca s periferije, silazili smo pod rečni most. Tu se zaravan obale, na jed-